

**KORXONALARNING BUDJET BILAN HISOBLASHUVLAR AUDITI
MASALASINING AYRIM JIHATLARI**

Jumamuratov Doniyor Mansurbek o'g'li
Bank-Moliya akademiyasi tinglovchisi
Ilmiy rahbar: dotsent Usanov Abdusalom

Annotatsiya. Mazkur maqolada mamlakatimiz davlat moliyaviy nazorati tizimiga samaradorlik auditining joriy etilishi, amaliyotdagi o'ziga xos jihatlari hamda to'laqonli ravishda qo'llanilishida yuzaga kelayotgan muammolar tahlil qilinib, ularning yechimlari keltirilgan. Maqolani yozishda bir qator huquqiy va ilmiy-amaliy manbaalar o'rganib chiqilgan. Xorijiy mamlakatlarning tajribalari taqqoslanib, tahlil qilingan, natijada samaradorlik auditini asosiy prinsiplariga tayangan holda uni amaliyotda samarali tashkil etish va o'tkazishning e'tiborli jihatlari aniqlik kiritilgan.

Kalit so'zlar: audit, byudjet tashkiloti, davlat moliyaviy nazorati, ichki audit, moliyaviy audit, muvofiqlik audit, nazorat, samaradorlik audit, tashqi audit, taftish.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotining tez sur'atlarda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy etishi va jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi yuzaga kelayotgan davrda hamda tabiiy resurslar cheklangan bir payda Yangi O'zbekistonni barpo etish jarayonida olib borilayotgan islohotlar mavjud resurslardan oqilona, tejamkorlik va samaradorlik tamoyillariga asosan foydalanishni taqozo etmoqda.

Tabiiyki bunday sharoitda samarali davlat boshqaruvi faoliyatini baholash uchun davlat mablag'lari sarflanishini nazorat qilish vositalarini ham o'zgartirish taqozo etiladi. Pirovard natijada amaliyotga samaradorlik auditini joriy etish va rivojlantirish masalasi yuzaga keladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Davlat moliyaviy nazorati tizimida samaradorlik auditini rejalashtirish va o'tkazish uslubiyotining nazariy hamda uslubiy asoslarini yaratish va uni takomillashtirish bo'yicha asosan xorijlik iqtisodchi olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borishgan. Ular jumlasiga A.N.Saunin, Ye.E.Smirnov, S.V.Stepashin, V.A.Jukov, V.G.Panskov, Ye.N.Sineva, S.N.Ryabuxin, Yu.M.Voronin, N.E.Kondaurova, T.R.Xabibullin, S.Kells, L.Palmer, J.Mayne, K.Politlarni kiritish mumkin [1-4].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Davlat auditining davlat moliyaviy nazoratidan farqi shundaki, moliyaviy nazoratda asosiy e'tibor u yoki bu ma'lumotni muvofiqligiga baho berishga qaratiladi, samaradorlik audit esa, o'z navbatida, davlat moliyaviy resurslaridan va davlat

mulkidan samarali foydalanganligiga baho berishga mo'ljallangan.

Jahon globallashuvi, dunyo mamlakatlari o'rtasida keng tajriba almashish imkoniyatlari paydo bo'lishi hamda mamlakatlar vakolatxonalarining Oliy audit organlari xalqaro tashkilotida (International Organization of Supreme Audit Institutions-INTOSAI) kengayib borishi davlat auditi sohasida standartlashtirishni taqozo etadi.

“Samaradorlik auditi” to'g'risidagi dastlabki ma'lumotlar 1977 yilda Lim shahrida bo'lib o'tgan Oliy audit organlari xalqaro tashkilotining (INTOSAI) IX Kongressida qabul qilingan “Audit boshqaruvi tamoyillarining Lim deklaratsiyasi” nomli hujjatida (keyingi matnlarda-Lim deklaratsiyasi) o'z aksini topgan.

Lim deklaratsiyasida moliyaviy audit bilan birqatorda nazoratning boshqa turiga bo'lgan ehtiyoj shakllantirilgan bo'lib, uning vazifasi tekshirilayotgan tashkilotga qo'yilgan vazifalarni bajarishda resurslardan tejamkorlik, samaradorlik va natijadorlik tamoyillari asosida foydalanganligini tekshirishdan iborat. Davlat tomonidan amalga oshirilgan xarajatlarning yakuniy natijasini, shu jumladan ma'muriy va tashkiliy tizimlarni baholash samaradorlik auditiga xos.

O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi tomonidan ishlab chiqilgan “Samaradorlik auditi standarti”da samaradorlik auditi tushunchasiga va maqsadiga quyidagicha izoh berilgan.

Samaradorlik auditi nazorat obyektida xarajatlar, subsidiyalar, imtiyozlar, preferensiyalar samaradorligi va natijadorligini, ajratilgan mablag'lardan foydalanishning tejamkorligini, belgilangan maqsadli ko'rsatkichlarning bajarilishini, konsolidatsiyalashgan byudjet va jalb qilingan mablag'lar hisobidan amalga oshirilayotgan loyihalar, davlat dasturlari maqsadga muvofiqligi va natijadorligini, shuningdek, davlat va hududiy dasturlarning moliyalashtirish manbalari bilan ta'minlanganligini baholash va tahlil qilishni nazarda tutadi.

Samaradorlik auditining maqsadi bevosita yoki yakuniy natijalarga erishishda davlat moliyaviy resurslaridan foydalanayotgan vazirlik va idoralar, mahalliy davlat hokimiyati organlari va tashkilotlar, tizimlar faoliyati, funksiyalari, davlat va hududiy dasturlarining tejamkorlik, samaradorlik va natijadorlik tamoyillari asosida amalga oshirilishi yuzasidan mustaqil, xolis va ishonchli tekshirish o'tkazish hamda ularni takomillashtirish imkoniyatlarini aniqlashdan iboratdir. “Samaradorlik auditi” standartida qo'llanilgan asosiy tushunchalarni 1-jadvalda ko'rishimiz mumkin.

1-jadval. “Samaradorlik auditi” standartida qo'llanilgan asosiy tushunchalar

№	Asosiy tushuncha	Mazmuni
1.	Samaradorlik ko'rsatkichlari	Samaradorlik auditi o'tkazilayotgan yo'nalish bo'yicha samaradorlikni baholashda asoslanadigan namunalar (andozalar) yoki amaliy tajribalar asosida qabul qilinishi mumkin bo'lgan me'yorlar va ko'rsatkichlar.
2.	Samaradorlikning miqdor ko'rsatkichlari	Natijalarga erishilganligini baholash imkonini beradigan aniqraqamlar bilan o'lchanadigan ko'rsatkichlar.

3.	Samaradorlikning sifat ko'rsatkichlari	Rejalashtirilgan tadbirlarni belgilangan muddatlarda samarali va tejamkor natijalar asosida aks ettiruvchi ko'rsatkichlar.
4.	Kasbga oid fikr - mulohaza	Nazorat obyektida o'rganilgan masalalar yuzasidan noaniqliklar, mavhum bo'lgan holatlar yuzaga kelgan holatlarda Hisob palatasi xodimi tomonidan o'zining bilimi, kasbiy malakasi va tajribasiga asoslangan nuqtai nazarini shakllantirish.
5.	Auditorlik dalil - isbotlar	Barcha manbalardan olingan nazorat obyektiga taalluqli bo'lgan hujjatlar va ma'lumotlar.
6.	Kasbga oid skeptitsizm	Auditorlik dalil-isbotlarga, shu jumladan auditorlik dalil-isbotlarni asoslantiruvchi hujjatlar va ma'lumotlarga tanqidiy baho berish.
7.	Audit natijalaridan foydalanuvchilar	Audit natijalari yuzasidan dalolatnomalar, ma'lumotnomalar, xulosalar va bayonnomalar taqdim etiladigan organlar va kengjamoatchilik.

XULOSA VA MUNOZARA

Xorijiy mamlakatlar tajribasi o'rganilishi natijasida ma'lum bo'ldiki, samaradorlik auditidan nazoratning bir vositasi sifatida foydalanilishi uning samarali vosita ekanligidan dalolat beradi. Mamlakatimizda ushbu nazorat turini amaliyotga joriy etilishi va undan foydalanilishi ma'lum miqdorda o'zining ijobiy tomonlarini namoyon qilmoqda.

Yangi O'zbekistonni qurishda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy siyosatda samarali davlat boshqaruvi tizimini isloh qilishda bir qator harakatlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasida Davlat byudjeti xarajatlari samaradorligini yanada oshirish va davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatini takomillashtirish ustuvor vazifalardan biri etib belgilangan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Farmon (2021) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 27 avgustdagi "Davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 6300-sonli Farmoni.
2. Hisobot (2022) O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi rasmiy vebsayti: <http://www.ach.gov.uz>.
3. Standart (2021) O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi tomonidan ishlab chiqilgan "Samaradorlik auditi standarti".
4. Saunin A.N. (2014) Davlat moliyaviy nazoratining kontseptual apparati to'g'risida // Moliya va kredit. 2014 yil. 13-son.
5. Рашидов, Д. (2023). Давлат-хусусий шерикликда таваккалчилик турлари. *Scienceweb academic papers collection*.
6. E.N. Sineva (2014) "Samaralilik auditi Rossiya Federatsiyasi nazorat va buxgalteriya organlari faoliyatini takomillashtirish omili sifatida" // Moliya va nazorat. 2014 yil